

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra speciální pedagogiky

**Alternativní možnosti uplatnění osob s mentálním postižením
na trhu práce**
Bakalářská práce

Olomouc 2008

Vedoucí bakalářské práce
doc. PhDr. PaedDr. Olga Krejčířová, Ph.D.

Vypracoval
Jan Dudek

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucí své práce
doc. PhDr. PaedDr. Olze Krejčířové, Ph. D. za inspirativní vedení mé
bakalářské práce.

OBSAH

OBSAH	3
ÚVOD	4
1. MENTÁLNÍ POSTIŽENÍ	6
1.1 Klasifikace mentálního postižení	8
1.2 Etiologie mentálního postižení	15
2. PROFESNÍ PŘÍPRAVA OSOB S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM	20
2.1 Odborná učiliště	20
2.2 Praktické školy.....	21
2.2.1 Praktická škola dvouletá	21
2.2.2 Praktická škola jednoletá.....	24
2.3 Edukace dospělých osob s mentálním postižením – celoživotní vzdělávání.....	27
3. PRACOVNÍ UPLATNĚNÍ OSOB S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM NA TRHU PRÁCE	31
3.1 Práce	31
3.2 Práce a osoby s mentálním postižením.....	32
3.2.1 Chráněné dílny	34
3.2.2 Podporované zaměstnávání.....	35
4. LEGISLATIVA V OBLASTI ZAMĚSTNÁVÁNÍ OSOB S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM	41
4.1 Mezinárodně-právní standardy	44
ZÁVĚR	48
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	50
ANOTACE	

ÚVOD

„Komu je práce radostí, pro toho je život štěstím“

Maxim Gorkij

„Práce je páteří života“

Friedrich Nietzsche

S problematikou zaměstnávání mentálně postižených jsem se poprvé setkal díky své matce, která se zabývala projektem vytvoření chráněného pracoviště v Novém Jičíně. Absolventi Základních škol praktických a speciálních z regionu Novojičínska nemají po vyčerpání všech studijních možností prakticky žádnou možnost se dále realizovat, a proto vznikl tým lidí, kteří se snažili prosadit toto pracoviště. Narazilo to však na problém financování, kdy se město Nový Jičín i Moravskoslezský kraj odmítli podílet na spolufinancování tohoto projektu a financování ze soukromých zdrojů nepřicházelo v úvahu, z důvodu velikosti předpokládané investice.

Myšlenka zaměstnávání osob s mentálním postižením je relativně nová, vznikla v osmdesátých letech dvacátého století ve Spojených státech amerických, odkud se rozšířila do západní Evropy. Vzhledem k politické situaci, která panovala v České republice do konce osmdesátých let dvacátého století a jeho postoji k mentálně postiženým, bylo možné se zabývat myšlenkami rovného přístupu k mentálně postiženým až po „sametové revoluci“.

V České republice začaly vznikat občanská sdružení zabývající se různými formy uplatnění osob s mentálním postižením a na tyto trendy reagovala a reaguje legislativa spojená s touto oblastí, zejména zákon o zaměstnanosti, zákoník práce. Je ovšem nutné dodat, že ne všechny legislativní kroky reagují na nově vznikající potřeby pružně, reagují-li vůbec.

Má práce má charakter popisný, snažil jsem popsat systém fungování zaměstnávání osob s mentálním postižením v České republice, profesní přípravu a legislativu v této oblasti. K některým kapitolám jsem také připojil svůj názor v podobě marginálií.

Doufám, že použitá terminologie i obsah a zaměření jednotlivých kapitol budou dostatečně srozumitelné, a pomohou přiblížit problematiku zaměstnávání osob s mentálním postižením v celé její komplexnosti a zařadit ji do kontextu péče o lidi s mentálním postižením.

1. MENTÁLNÍ POSTIŽENÍ

Definovat mentální postižení není jednoduché už jenom proto, že ani samotné pojmenování tohoto postižení není jednotné. Jedna skupina odborníků preferuje pojem mentální retardace, další skupina spíše uvádí mentální postižení. Aby nebylo nejednosti v terminologii málo, doporučuje organizace Inclusion international užívat označení člověk s mentálním postižením (mentální retardací). Tímto má být vyjádřeno, že postižení není integrální součástí člověka, ale je pouze jedním z jeho mnoha osobnostních rysů.

Dalším používaným termínem je handicap. Tento pojem nejmýstižněji vystihuje český ekvivalent znevýhodnění a charakterizuje spíše vztah člověka s postižením ke společnosti.

Některé, dříve hojně používané, termíny dostaly pejorativní nádech a v odborné literatuře již nemají místo. Mezi takovéto zastaralé termíny lze zařadit debilita, imbecilita, idiotie a pomalu se též přestává používat termín demence.

Mentální postižení lze definovat v několika rovinách:

- BIOLOGICKÝ FAKTOR

„Trvalé poškození poznávací činnosti, které vzniklo v důsledku organického poškození mozku.“¹

- VÝVOJOVÝ FAKTOR

„Jde o zaostalý vývoj somatopsychické osobnosti, který je nesouměrný jakožto chorobný produkt přírody, a to u každého jedince jinak.“²

---

¹ Rubinštejnová, 1986.

² Mysliveček, 1959.

- SOCIÁLNÍ HLEDISKO

„Člověk je z právního hlediska oligofrenik, jestliže si své záležitosti nemůže obstarat sám, nemůže se to naučit pro své vlastní dobro a blaho společnosti, potřebuje dozor, kontrolu a péči.“³

Výše uvedené definice jsou pravdivé, nicméně, chceme-li postihnout všechny příčiny i důsledky mentálního postižení, jsou vhodné komplexní definice.

- *„Vývojová duševní porucha se sníženou inteligencí demonstrující se především snížením kognitivních, řečových, pohybových a sociálních schopností s prenatální, perinatální a postnatální etiologií.“⁴*
- *„Mentální retardaci rozumíme vývojovou poruchu integrace psychických funkcí, která postihuje jedince ve všech složkách jeho osobnosti – duševní, tělesné a sociální. Nejvýraznějším rysem je trvale porušená poznávací schopnost – různá míra snížení rozumových schopností, která se nejnápadněji projevuje v procesu učení. Možnosti výchovy a vzdělávání jsou omezeny v závislosti na stupni postižení.“⁵*
- *„Mentální retardace je stav zastaveného či neúplného vývoje, který je zvláště charakterizován narušením dovedností projevujících se během vývojového období, přispívající k povšední úrovni inteligence, tj. poznávacích, řečových, pohybových a sociálních schopností.“⁶*

---

³ Matulay, 1986.

⁴ Valenta, 2003.

⁵ Dolejší, M.: In *Kapitoly ze speciální pedagogiky*, 2006.

⁶ World health organization (WHO). In Renotírová, 2005.

1.1. Klasifikace mentálního postižení

Pro klasifikaci mentálního postižení se v současné době používá 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí, kterou zpracovala Světová zdravotnická organizace (WHO) v Ženevě a v platnost vstoupila v roce 1992. Tato klasifikace dělí mentální postižení do šesti základních kategorií: lehká mentální retardace, středně těžká mentální retardace, těžká mentální retardace, hluboká mentální retardace, jiná mentální retardace, nespecifikovaná mentální retardace. Tato klasifikace stanoví kategorie podle inteligenčního koeficientu, který zavedl W. Stern.

LEHKÁ MENTÁLNÍ RETARDACE IQ 50-69 (F70)

Neuropsychický vývoj u člověka postiženého v pásmu lehké mentální retardace je opožděný a omezený, omezený je též motorický vývoj. Dosáhne schopnosti užívat účelně řeč v každodenním životě, vývoj řeči je ale opožděn. Typická je omezená slovní zásoba a narušení formální stránky řeči. Je schopen úplné nezávislosti v osobní péči a v praktických domácích dovednostech. Tento člověk je zaměstnatelný prací, která vyžaduje praktické schopnosti – jedná se o nekvalifikovanou nebo málo kvalifikovanou práci. U jedinců s lehkou mentální retardací se objevuje afektivní labilita, impulsivnost, sociální nezralost.

U osob s lehkou mentální retardací se v individuální míře objevuje artismus, epilepsie a poruchy chování nebo tělesná postižení.

V České republice jsou tito jedinci většinou vzdělávání v Základních školách praktických.

Neuromotorický vývoj	- částečně omezený nebo opožděný, projeví se obzvláště v náročných životních situacích,
-----------------------------	---

	rozvoj v sensoricko motorické oblasti
Somatické vady	- ojedinělé
Poruchy motoriky	- ojedinělé opoždění motorického vývoje, poruchy jemné motoriky a pohybové koordinace
Poruchy psychiky	- snížená aktivita psychických funkcí, nerovnoměrný rozvoj psychických funkcí, oslabení funkční reaktivity, rozvinuté jsou konkrétní, názorné a mechanické schopnosti
Komunikace a řeč	- opožděný vývoj řeči, rozvoj komunikačních schopností, obsahová chudost, jednoduchá, často agramatická stavba vět, poruchy formální stránky řeči
Poruchy citů a vůle	- afektivní labilita, popudlivost, impulsivita, pasivita, úzkostlivost, zvýšená sugestibilita
Možnosti vývoje a socializace	- omezené základní vzdělání, specifický přístup, společenské a pracovní zapojení pod vedením

STŘEDNĚ TĚŽKÁ MENTÁLNÍ RETARDACE IQ 35-49 (F71)

Neuropsychický vývoj u člověka postiženého v pásmu středně těžké mentální retardace je výrazně opožděný a omezený, častá jsou somatická postižení a velice často se vyskytuje epilepsie. Užívání řeči je též výrazně opožděno a je variabilní. Slovní zásoba je velice chudá, vyskytují se agramatismy a narušení artikulace řeči. Někteří jedinci si osvojí základy trivia. Samostatnost v životě těchto jedinců je velice omezena a opožděna a v dospělosti je zřídka možný samostatný život. Tito jedinci jsou schopni vykonávat jednoduchou manuální práci, která je jasně strukturovaná a je zajištěn odborný dohled. Člověk středně těžce mentálně retardovaný je impulzivní, náladově labilní a jedná zkratkovitě.

V individuálních případech lze pozorovat psychiatrická onemocnění, která je však vzhledem k omezené verbální schopnosti jedince, obtížně diagnostikovat.

V České republice jsou lidé s tímto stupněm postižení vzdělávání v Základních školách speciálních.

Neuropsychický vývoj	- omezený, částečný rozvoj v senzoricko – motorické oblasti
Somatické vady	- méně časté
Poruchy motoriky	- méně časté, omezení motorického vývoje, nápadná nekoordinovanost pohybů, poruchy jemné motoriky
Poruchy psychiky	- omezení psychických procesů, omezená schopnost kombinace a usuzování
Komunikace a řeč	- omezení vývoje řeči, rozvoj komunikačních schopností, jednoduchá slovní spojení nebo jednoduché věty, poruchy formální stránky řeči
Poruchy citů a vůle	- porušení afektivní sféry, afektivní labilita, zkratové jednání
Možnosti vývoje a socializace	- zapojení do jednoduché pracovní činnosti pod dohledem, možnosti elementárního školského vzdělání

TĚŽKÁ MENTÁLNÍ RETARDACE IQ 34 – 20 (F72)

Psychomotorický vývoj je výrazně opožděn již v předškolním věku - značná pohybová neobratnost, dlouhodobé osvojování koordinace pohybů. Časté motorické poruchy a příznaky celkového poškození CNS. Dlouhodobým tréninkem si může jedinec osvojit základní hygienické návyky a částečně i jiné činnosti týkající se

sebeobsluhy, někteří však nejsou schopni udržet tělesnou čistotu ani v dospělosti. Značné omezení psychických procesů, nápadnosti v koncentraci pozornosti. Minimální rozvoj komunikativních dovedností, řeč je primitivní, omezená na jednoduchá slova nebo není vytvořena. Významné porušení afektivní sféry, nestálost nálad, impulsivita. Poznává blízké osoby. Potřebuje celoživotní péči. V horších případech omezena i možnost přijímat potravu běžným způsobem. Výskyt v populaci mentálně postižených 7 %.⁷

Většina jedinců z této kategorie trpí značným stupněm poruchy motoriky nebo jinými přidruženými vadami. I když možnosti výchovy a vzdělávání těchto osob jsou značně omezené, zkušenosti ukazují, že včasná systematická a dostatečně kvalifikovaná rehabilitační, výchovná a vzdělávací péče může významně přispět k rozvoji jejich motoriky, rozumových schopností, komunikačních dovedností, jejich soběstačnosti a celkovému zlepšení kvality jejich života.⁸

Neuropsychický vývoj	- omezený ve velké míře, částečná kapacita v senzorio – motorické oblasti, omezený
Somatické vady	- časté
Poruchy motoriky	- časté, méně nápadné stereotypní pohyby, výrazná pohybová neobratnost, omezení motorického vývoje
Poruchy psychiky	- značné omezení psychických procesů, poruchy koncentrace pozornosti
Komunikace a řeč	- minimální rozvoj komunikačních schopností a řeči, izolovaná slova, významné poruchy formální stránky řeči
Poruchy citů a	- značné porušení afektivní sféry, nestálost

⁷ In Pipeková J. a kol., 1998.

⁸ Švarcová, 2000.

vůle	nálad, impulsivita
Možnosti vývoje a socializace	- návyky sebeobsluhy, jednoduché pracovní činnosti pod stálým dohledem, možnosti elementárního školského vzdělávání

HLUBOKÁ MENTÁLNÍ RETARDACE, IQ 19 – NÍŽE (F73)

Téměř všichni takto postižení nejsou schopni sebeobsluhy, vyžadují péči ve všech základních životních úkonech. Motoricky jsou těžce omezeni, nápadné jsou stereotypní automatické pohyby. Kombinace s postižením sluchu, zraku, těžkými neurologickými poruchami. Řeč není rozvinuta, komunikace nonverbální bez smyslu, nanejvýše lze dosáhnout porozumění jednoduchým požadavkům. Okolí nepoznává. Totální poškození afektivní sféry, též sebepoškozování. Vesměs se nedožívají vyššího věku. Tvoří 1 % populace mentálně postižených.

Jedinci z této kategorie jak uvádí Švarcová, jsou těžce omezeni ve své schopnosti porozumět požadavkům či instrukcím, nebo jim vyhovět.⁹ Většina osob z této kategorie je imobilní nebo výrazně omezená v pohybu. Postižení bývají inkontinentní a přinejlepším jsou schopni pouze rudimentární neverbální komunikace. Mají nepatrnou či žádnou schopnost pečovat o své základní potřeby a vyžadují stálou pomoc a stálý dohled. Možnosti jejich výchovy a vzdělávání jsou velmi omezené.

Neuropsychický - úplně omezený

vývoj

Somatické vady - spojené často s neurologickými příznaky

---

⁹ Švarcová, 2000.

Poruchy motoriky	- časté, nápadné stereotypní, automatické pohyby
Poruchy psychiky	- totální poruchy psychických procesů
Komunikace řeč	a - neverbální komunikace, neartikulované zvuky, grimasy, echolalické opakování jednotlivých slov
Poruchy citů a vůle	a - totální porušení afektivní sféry, sebepoškozování
Možnosti vývoje a socializace	- pouze jednoduché návyky sebeobsluhy

Z hlediska zaměstnávání mentálně postižených lze hovořit pouze o zaměstnávání osob lehkou a středně těžkou mentální retardací. U jedinců s těžkou mentální retardací se současné edukační a výchovné trendy zaměřují na vytváření dovedností a návyků a rozvoj komunikačních dovedností v rámci stupně jejich postižení.

U osob s hlubokou mentální retardací jsou možnosti edukace velice omezené a vyžadují individuální přístup. Při systematickém a vhodném dohledu a vedení se může jedinec malým dílem podílet na základních samoobslužných úkonech.

JINÁ MENTÁLNÍ RETARDACE (F78)

Tato kategorie by měla být použita pouze tehdy, když stanovení stupně intelektové retardace pomocí obvyklých metod je zvláště nesnadné nebo nemožné pro přidružené senzorické nebo somatické poškození.

NESPECIFIKOVANÁ MENTÁLNÍ RETARDACE (F79)

Tato kategorie se užívá v případech, kdy mentální postižení je prokázané, ale není dostatek informací, aby bylo možno zařadit pacienta do jedné ze shora uvedených kategorií. Toto snížení úrovně rozumových schopností zpravidla nesouvisí s organickým poškozením mozku, v jehož důsledku by se psychika mentálně postižených jedinců nemohla normálně rozvíjet, nýbrž bývá zapříčiněno jinými faktory (genetickými, sociálními a dalšími).¹⁰

---

¹⁰ Švarcová, 2000.

1.2. Etiologie mentálního postižení

Na etiologii mentálního postižení se podílí řada činitelů vnitřních i vnějších, z nichž značná část nebyla dosud přesně rozpoznána. Podrobné studie posledních let prokázaly, že mentální postižení nemívá jednotnou příčinu, většinou vzniká součinností vrozených a environmentálních faktorů.

Dědičnost - intelektové schopnosti dítěte jsou orientačně výslednicí průměru intelektového nadání rodičů. Lehké mentální postižení vzniká většinou v důsledku zděděné inteligence a vlivů rodinného prostředí. Metabolické poruchy a jiné abnormality se vyskytují zřídka.¹¹

Významným činitelem může být i volba partnerů v případech hereditárních faktorů, neboť na partnerech záleží, zdali by mohlo docházet u potomků buď k zesilování nedostatku, anebo k jeho zeslabování, případně až k vymizení.¹²

Další typickou kategorií je polygenním způsobem dědičné snížení dispozic k rozvoji mentálních schopností. Takto postižení jedinci mají malý počet funkčních genů, potřebných pro rozvoj inteligence. V tomto případě bývají obdobně postižení i rodiče a sourozenci.¹³

Sociální faktory - snížení intelektových schopností je způsobeno sociokulturní deprivací v rodinách nebo v institucionální výchově. Objevuje se v korelaci s výchovou v nižších sociálních vrstvách, v souvislosti se špatnými materiálními podmínkami, nestabilními rodinnými vztahy, špatnými bytovými podmínkami. Tyto faktory bývají většinou příčinou lehkého mentálního postižení.¹⁴

Rodiče s nižším vzděláním a větším počtem dětí mívají hmotnou i kulturní úroveň nižší než v normálních rodinách. Ukázalo se, že

---

¹¹ M. Procházková, In M. Vítková a kol., 1998.

¹² Langer, 1995.

¹³ Vágnerová, 1999.

¹⁴ M. Procházková, In M. Vítková a kol., 1998

vzdělání rodičů úzce souvisí s úrovní rodinné výchovy a s hmotným zajištěním rodiny. V takovýchto rodinách se objevovalo více dětí mentálně postižených.¹⁵

Další environmentální faktory - zahrnují různá infekční onemocnění matky během těhotenství, její pobyt ve znečištěném prostředí, ozáření dělohy, alkoholismus, špatnou výživu matky během těhotenství.¹⁶

Prostřednictvím organismu matky, který je primárním prostředím plodu, mohou v období těhotenství působit faktory, poškozující normální vývoj dítěte (teratogenní faktory). Mohou to být vlivy fyzikální (např. ionizující záření), chemické (např. některé léky, alkohol nebo jiné drogy) a biologické (např. virové a mikrobiální teratogeny). Typickým příkladem teratogenu je virus zarděnek, který naruší vývoj embrya v několika oblastech. K poškození může dojít i při porodu, např. vlivem nedostatku kyslíku (asfyktický syndrom) nebo mechanickým stlačením hlavy, které má za následek krvácení do mozku (tzv. perinatální poškození).¹⁷

K poškození duševního vývoje dochází i v souvislosti s infekčními onemocněními v novorozeneckém a kojeneckém období (meningitidy, encefalitidy), následkem špatné výživy kojence nebo úrazy spojené s nitrolebním krvácením. Porodní traumata jsou příčinou asi v 10 % případů. Jmenované faktory bývají příčinou lehké i těžší mentální retardace.¹⁸

Specifické genetické příčiny

Dominantně podmíněné - velmi vzácně se vyskytující (neurofibromatóza). Neurofibromatosis Recklinghausen - jde o vrozené, celkem vzácně se vyskytující onemocnění, které postihuje

---

¹⁵ Langer, 1995.

¹⁶ M. Procházková, In M. Vítková a kol., 1998.

¹⁷ Vágnerová, 1999.

¹⁸ M. Procházková, In M. Vítková a kol., 1998.

nervový systém v kůži, ve vnitřních orgánech a mozek. Často se sdružuje s mentálním postižením a se svalovou slabostí.¹⁹

Recesivně podmíněné - zahrnují většinu dědičných metabolických onemocnění (fenylketonurie, galaktosemie). Fenylketonurie je dědičná choroba, podstatou této metabolické vady je jednoduše recesivní chybění jaterního enzymu fenylalanin-hydroxylázy u recesivního homozygota aa. Oba rodiče jsou heterozygoti Aa. Pravděpodobnost, že se jim narodí dítě s fenylketonurií, je 25%. Choroba je charakterizována těžkou mentální retardací, nápadně světlou barvou pleti, očí a vlasů (chybí pigment melanin) a méně obratnou motorikou. U nás bylo zavedeno její vyhledávání u všech dětí v prvním měsíci po narození (J. Machová, 1993). Galaktosemie je onemocnění, při němž se pro recesivní děděný enzymatický defekt nedostatečně metabolizuje galaktoza. Projevuje se mentálním postižením, poškozením ledvin, poškozením jater končící cirhosou a portální hypertensí.²⁰

Podmíněné poruchou sex chromozomů - syndromy Klinefelterův, Turnerův, Lesch-Nyhanův.

Klinefelterův syndrom - o jeden chromozom X více v páru pohlavních chromozomů u mužů (47, XXY). Celkový počet chromozomů je 47. Vyznačuje se vadou ve vývoji varlat. Do deseti let je vývoj chlapce normální, proto jeho vzhled i svalstvo bývají dobře vyvinuté. Malá varlata později neprodukují pohlavní hormony ani pohlavní buňky. Nevytvářejí se druhotné pohlavní znaky. Nadbytečný chromozom X může způsobit mentální postižení.

Turnerův syndrom - pouze jeden chromozom X (45, XO), celkový počet chromozomů je 45. Chybí druhý chromozom X u jedince ženského pohlaví. Jsou nápadné kožní řasy po stranách krku, malý vzrůst (nanismus), nevyvinutost druhotných pohlavních znaků (sexuální infantilismus), chybění pohlavních žláz, lehké mentální postižení a poruchy ve vývoji dalších orgánů.

---

¹⁹ Mayer, K. In Lékařské repetitorium, 1982.

²⁰ Mayer, K. In Lékařské repetitorium, 1982

Syndrom fragilního chromozomu X byl objeven v 70. letech. Je způsoben zlomem na dolní části dlouhého raménka chromozomu X. Způsobuje mentální postižení. U chlapců, kteří mají jen jeden chromozom X, je tento syndrom častější než u dívek a způsobuje u nich těžký mentální defekt. U dívek (u kterých je přítomnost fragilního chromozomu X vyrovnána druhým neporušeným chromozomem X) je méně častý a vede jen k lehčímu stupni mentální subnormality. Vyznačuje se delšími ušními boltci, větším obvodem hlavy, zvětšením varlat a výskytem složitějších dermatoglyfů na prstech. Řeč se vyvíjí opožděně a nedokonale.²¹

Podmíněné chromozomálními abnormalitami - Downův syndrom.

Nejčastější příčinou je trizomie 21. chromozomu (47, XX, nebo 47, XY). Choroba postihuje všechny orgánové soustavy. Nejzávažnějším problémem je mentální postižení různého stupně.²²

U 4% lidí s Downovým syndromem se nenachází nadbytečný volný chromozom, ale část genetické informace 21. chromozomu je navázaná na některý jiný chromozom (nejčastěji chromozom 14). V 1% translokační formy může být nositelem – přenašečem jeden z rodičů dítěte s Downovým syndromem, bez toho, že by měl jakékoliv znaky Downova syndromu.

Mozaiková forma se nachází u 1% - 2% případů Downova syndromu. Při této formě dochází k změněnému dělení až po spojení pohlavních buněk s normálním počtem chromozomů, tj. v průběhu následného (druhého) intenzivního dělení už vzniklé buňky. Výsledkem této formy je, že u jedinců s Downovým syndromem se nachází určité procento buněk s normálním počtem chromozomů a v jiných je extra 21. chromozom.

Nespecificky podmíněné poruchy - chromozomální ani metabolická vada nebyla objevena, nebylo zjištěno porodní trauma ani

---

²¹ Machová, 1985.

²² Machová, 1985.

jiné poškození plodu či novorozence. Příčina mentálního postižení zůstává neobjasněna asi v 15-30 %.²³

MARGINÁLIE I.

Na základě asistenční praxe absolvované v rámci studia jsem se setkal s příkladem sociálního prostředí, které výrazně formuje osobnost jedince, ale literatura se touto problematikou příliš nezabývá.

Martin D., žák 9.třídy Základní školy speciální žije v úplné rodině, jeho rodiče mají středoškolské vzdělání a má dva sourozence, přičemž sestra je už vdaná a bratr studuje vysokou školu. Matka je v domácnosti, je pečující o osobou blízkou a otec má takové zaměstnání, kterým je schopen uživit celou rodinu. Na první pohled vypadá rodinné prostředí velice ideálně, jak z hlediska podnětnosti na základě vzdělání rodičů i sourozenců, tak z materiálního hlediska. Při bližším pozorování se však ukazuje, že Martin D. je z důvodu zaneprázdněnosti svého otce a relativnímu odloučení svých sourozenců, je zcela fixován na svou matku. Tato fixace se projevuje nepřizpůsobivostí na nové prostředí, neschopnost komunikace s neznámými lidmi. Jeho fixace se však také projevuje i při odloučení od matky: ve škole není schopen vykonat potřebu a z toho pramenící odmítání potravy a tekutin, je nesoustředěný.

Tento příklad ukazuje, že i prostředí, které je na první pohled harmonické, může způsobit člověku s postižením potíže jak ve vzdělávání, tak problémy v pozdějším životě, a to v daleko větší měřítku, než u intaktní populace.

---

²³ Zvolský, 1996.

2. PROFESNÍ PŘÍPRAVA OSOB S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

Lze říct, že pracovní návyky jsou u osob s mentálním postižením budovány již na základních školách v rámci povinné školní docházky, ale profesní příprava v pravém slova smyslu je charakteristická pro odborná učiliště a praktické školy.

Absolventi základních škol praktických mají v současné době možnost ucházet se o přijetí na střední školy, bez nutnosti doplnit si vzdělání odpovídající kterémukoliv rámcovému vzdělávacímu programu základní školy.

2.1. Odborná učiliště

Jedná se tradiční způsob vzdělávání absolventů základních škol praktických. V teoretické části navazují odborná učiliště na vzdělávací program základních škol praktických a jejich učivo dále rozvádějí a prohlubují.

Odborná učiliště však dávají důraz hlavně na praktickou výuku. Poskytují na výběr z mnoha učebních oborů a dávají důraz na možnost zvolit si právě takový učební obor, který odpovídá zájmům a schopnostem žáků.

Délka studia na odborném učilišti je dva nebo tři roky a neukončuje se výučním listem, ale pouze vydáním vysvědčení.

Uplatnění absolventů odborných učilišť může být velice široké a mnohým svým absolventům dává impuls k prohloubení získaných dovedností. Spousta absolventů se dobře uplatní v dnes atraktivních oborech jako je truhlář, zedník, vazač knih apod.

Jiným dá odborné učiliště takové pracovní návyky, že práci přijmou jako svou hodnotu a najdou uplatnění jako nekvalifikovaná pracovní síla v pásové výrobě a montážních linkách.

2.2. Praktické školy

Praktické školy jsou určeny pro absolventy základních škol praktických a speciálních, jež nejsou vzhledem k úrovni svých rozumových schopností schopni vzdělávání na středních odborných učilištích a odborných učilištích.

Tento typ středního vzdělávání byl vytvořen na základě experimentu Výzkumného ústavu Pedagogického v Praze. Jedná se o model praktické rodinné školy.

V současné době jsou realizovány dva typy praktických škol: praktická škola s jednoletou přípravou a praktická škola s dvouletou přípravou.

2.2.1. Praktická škola dvouletá

Praktická škola dvouletá je určena žákům se speciálními vzdělávacími potřebami plynoucími ze snížené úrovně rozumových schopností, případně žákům s více vadami, kteří ukončili povinnou školní docházku v základní škole praktické či v základní škole speciální v nižším než devátém ročníku základní školy a v odůvodněných případech v devátém ročníku základní školy.

Praktická škola dvouletá je určena chlapcům i dívkám.²⁴

---

²⁴ Švarcová, 2006.

Rozvíjení klíčových dovedností musí vycházet ze vzdělávacích a výchovných předpokladů žáků vzdělávajících se na praktických školách dvouletých. Za klíčové kompetence se zejména považuje rozvoj komunikačních, personálních a interpersonálních a dovedností.

Učební plán praktické školy dvouleté

Učební plán praktické školy dvouleté schválilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR 9. prosince 2004 (č. j. 32 090/2004-24) s platností od 1. září 2005.

Kategorie a názvy vyučovacích předmětů	Celkový počet týdenních vyučovacích hodin za studium
1. povinné předměty	
<i>A. základní předměty</i>	
Český jazyk a literatura	4
Občanská výchova	2
Matematika	4
Výtvarná výchova	4
Hudební výchova	2
Tělesná výchova	4
Rodinná a zdravotní výchova	4
Ruční práce	8
Příprava pokrmů	8
Praktická cvičení	6-16

<i>B. výběrové předměty</i>	10
celkem	56-66

25

Očekávané výstupy absolventa praktické školy dvouleté:

- osvojil si poznatky obsažené ve vzdělávacím programu
- rozvinul své komunikační dovednosti, dokáže se v rámci svých možností srozumitelně vyjadřovat ústní i písemnou formou rozumí smyslu sdělení, umí vést dialog naslouchat druhým a adekvátně reagovat na jejich sdělení
- plní stanovené povinnosti, dodržuje stanovená pravidla, je schopen spolupráce a respektuje vlastní i druhých
- rozvíjí své osobnostní kvality vědomě dodržuje morální zásady, orientuje se v základních mravních hodnotách respektuje základní pravidla společenského chování, kultivovaně vystupuje v soukromí i na veřejnosti
- rozpozná nevhodné a rizikové chování, uvědomuje si jeho možné důsledky
- chápe význam dodržování zdravého životního stylu váží si svého zdraví i zdraví jiných
- je si vědom důsledku nedodržování zákonů a porušování základních práv
- osvojil si základní pracovní dovednosti, návyky a pracovní postupy potřebné v každodenním životě i budoucí profesi, chápe význam práce v životě člověka, zná zásady bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a hygieny práce chápe závažnost rozhodování o své budoucí životní a profesní orientaci
- je motivován k rozšiřování a prohlubování svých vědomostí a dovedností²⁶

---

²⁵ Švarcová, 2006.

²⁶ Pipeková, 2006.

Absolventi praktické školy se mohou v rámci svých možností a individuálních schopností uplatnit přiměřeným výkonem při pomocných pracích ve zdravotnictví, v sociálních službách a na nekvalifikovaných pracovních místech v zemědělství, ve výrobních a montážních podnicích.

2.2.2. Praktická škola jednoletá

Praktická škola jednoletá je určena žákům s těžkým zdravotním postižením zejména s těžkým stupněm mentálního postižení, žákům s více vadami a žákům s diagnózou artismus, kteří získali ucelené vzdělání na úrovni základní školy speciálním, případně základní školy praktické, ukončili povinnou školní docházku a ze zdravotních či jiných závažných důvodů se nemohou vzdělávat na jiném druhu a typu školy.

Praktická škola jednoletá je určena pro chlapce i dívky.²⁷

Učební plán praktické školy jednoleté

Učební plán praktické školy jednoleté schválilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR 9. prosince 2004 (č. j. 32 089/2004-24) s platností od 1. září 2005.

Praktická škola jednoletá je první typ střední školy, který je primárně určen pro žáky těžším mentálním postižením. Ukazuje se ale, že doba praktické profesní přípravy je dle rozumových schopností žáků velice krátká. Stalo se pravidlem, že žáci, kteří nezvládnou první ročník, mají možnost ročník opakovat, což činí většina žáků.

V dnešní době je tendence spojovat praktické školy jednoleté s chráněnými pracovištěm, protože právě tyto pracoviště jsou pro absolventy praktických škol jednoletých

---

²⁷ Švarcová, 2006.

určena. Absolventi tak mají možnost přímo po skončení studia nastoupit na toto pracoviště.

Kategorie a názvy vyučovacích předmětů	Celkový počet týdenních vyučovacích hodin za studium
2. povinné předměty	
<i>B. základní předměty</i>	
Český jazyk	2
Literatura	2
Občanská výchova	1
Matematika	2
Výtvarná výchova	2
Hudební a pohybová výchova	1
Tělesná výchova	2
Rodinná výchova	3
Ruční práce	2
Praktická cvičen	8
<i>B. výběrové předměty</i>	3-6
celkem	28-33
2. nepovinné předměty	

28

Očekávané výstupy u absolventa praktické školy jednoleté:

- osvojil si poznatky obsažené ve vzdělávacím programu
- rozvinul své komunikační dovednosti, dokáže se v rámci svých možností vyjadřovat, ústní i písemnou formou, rozumí

²⁸ Švarcová, 2006.

smyslu sdělení i pokynů, odpovídajícím způsobem na ně reaguje, dokáže požádat o radu a řídit se jí

- plní stanovené povinnosti, dodržuje vymezená pravidla, je schopen spolupráce, váží si práce vlastní i druhých
- rozvinul své osobnostní kvality, dodržuje společenské chování, rozpozná nevhodné a rizikové chování
- váží si svého zdraví, chápe význam dodržování zdravého životního stylu, je schopen podílet na ochraně životního prostředí
- je si vědom důsledků nedodržování zákonů a porušování lidských práv
- osvojil si základní dovednosti, návyky a pracovní postupy potřebné v každodenním životě i v budoucí profesi, chápe význam práce v životě člověka
- dodržuje zásady bezpečnosti a ochrany zdraví při práci²⁹

Absolventi praktických škol jednoletých se mohou přiměřeným způsobem uplatnit v chráněných pracovištích a při pomocných pracích v nejrůznějších podnicích. Absolventům těchto škol v mnoha případech využívají služeb nestátních agentur podporovaného zaměstnávání.

Praktická škola jednoletá je zakončena závěrečnou zkouškou, dokladem o vzdělání je vysvědčení o závěrečné zkoušce.

---

²⁹ Pipeková, 2006.

2.3. Edukace dospělých osob s mentálním postižením – celoživotní vzdělávání

Lidé s mentálním postižením mají, stejně jako intaktní populace, právo na celoživotní vzdělávání. Celoživotní vzdělávání osob s mentálním postižením je nejen učení, získáváním nových dovedností, schopností a návyků, ale též velice účinnou terapií.

Člověk s mentálním postižením, který ukončí povinnou školní docházku a vyčerpá všechny, státem garantované, možnosti vzdělávání ocitá se do jisté míry ve společenském a informačním vakuu. Mentálně postižený dospělý ponechaný bez dalšího vedení velice rychle ztrácí dovednosti, schopnosti a návyky, které získával několik let.

Celoživotní vzdělávání poskytuje životní náplň jedincům, kteří z různých důvodů nepracují. Toto vzdělávání ovlivňuje sebepojetí, posiluje sebedůvěru, dává prostor pro pochopení nových sociálních rolí a samotné socializaci.³⁰

V České republice jsou v oblasti celoživotního vzdělávání aktivní zejména nestátní neziskové organizace, jako například občanská sdružení. Avšak systém celoživotního vzdělávání pro osoby s mentálním postižením u nás zatím nebyl vytvořen. Je možné, že centrálně systém nebude vytvořen vůbec a stát přenechá tuto vzdělávací oblast právě nestátním neziskovým organizacím. Tyto organizace již dnes organizují různé formy tohoto typu vzdělávání:

Večerní školy

Tyto školy jsou zaměřeny na další vzdělávání absolventů speciálních, případně praktických škol ale jsou otevřeny i těm, kdo povinnou školní docházku neabsolvovali.

---

³⁰ Pipeková, 2006.

Zřizovatelem večerních škol jsou občanská sdružení, jejichž zakládání iniciují rodiče, pracovníci ústavů sociální péče, kteří mají zájem své svěřence dále systematicky vzdělávat.

Tyto školy většinou fungují při základních školách speciálních, v běžných školách či při ústavech sociální péče. Výuku neprobíhá večer, jak by mohlo vyplývat z jejich názvu, ale v odpoledních hodinách. Zpravidla se vyučuje dvakrát týdně.

Ve večerních školách ve většině případů vyučují speciální pedagogové, jejichž výsledky neposuzuje žádná školní inspekce a nejsou dány žádné osnovy či vzdělávací plány. Ve většině těchto škol se však vyučuje v těchto oblastech:

- Rozvíjení komunikačních dovedností
- Opakování učiva osvojeného během povinné školní docházky
- Orientace v okolním světě, společenských vztazích, partnerském životě
- Práce s počítačem
- Výchovné a umělecké předměty
- Další zajímavosti z různých oblastí podle zaměření učitelů a zájmu posluchačů.

Činnost těchto škol zpravidla financuje MŠMT, nepřímo, prostřednictvím dotací neziskovým organizacím. Občanská sdružení také získávají sponzorské prostředky.

Nejznámějším občanským sdružením aktivním v této oblasti je Sdružení pro pomoc mentálně postiženým.

Kurzy k doplnění vzdělání

Jednou z dalších nových forem vzdělávání dospělých lidí s mentálním postižením jsou kurzy k doplnění vzdělání poskytované speciální a praktickou základní školou, které se současné době otevírají při mnoha těchto školách.³¹

Kurzy k doplnění vzdělání jsou jedinečné v tom, že dávají možnost získat vzdělání i těm, kteří například byli v minulosti osvobozeni od povinné školní docházky a proces vzdělávání ještě neměli možnost započít.

Aktivační centra

Aktivační centra jsou novým typem celoživotního vzdělávání. Měla by poskytovat další vzdělávání občanům s mentálním postižením, kteří absolvovali speciální základní vzdělání nenašli možnost dalšího vzdělávání nebo uplatnění na trhu práce, na chráněném pracovišti, případně tuto možnost ztratili.

Aktivační centra by měla organizovat jednorocní kurzy, organizované v prostředí speciálních škol či ústavů sociální péče s týdenní dotací 12-16 hodin.

Další všeobecné či odborné vzdělávání se chápe jako jeden z úseků celoživotní vzdělávací dráhy. Jedinec ho může dosáhnout v kontinuálním vzdělávání, které je zaměřeno na jednotlivé cílové skupiny, např. na pracovníky s nízkou kvalifikací, které je nejčastěji realizované jako vzdělávání na pracovišti. Do této skupiny lze zahrnout model podporovaného zaměstnávání jako neformální vzdělávání osob s mentálním postižením. Tomuto vzdělávání předchází zájem uchazeče o práci, kterou mu agentura zprostředkuje a následně je klient vzděláván samotnou agenturou prostřednictvím asistentů, kteří doprovázejí klienta na pracoviště a samotným zaměstnavatelem na konkrétním pracovišti.

---

³¹ Švarcová, 2006.

MARGINÁLIE II.

System profesní přípravy mentálně postižených je v České republice nastaven poměrně kvalitně v podobě Praktických škol a do jisté míry Odborných učilišť. Co je však překážkou, konkrétně v regionu „Novojičínsko“ je dostupnost. Kapacitně jsou tyto školy připraveny dostatečně, ale problémem pro klienty a jejich rodiče či opatrovníky je doprava do těchto škol. Osoby s lehkým mentálním postižením jsou schopny dopravovat se sami, ale absolventi Základních škol speciálních, kde funguje denní svozová doprava, jsou postaveni před velký problém. Rodiče v mnoha případech nemají automobil, tudíž by museli jezdit do školy se svým dítětem, což je však časově náročné z hlediska zaměstnání. Z toho důvodu se do těchto škol nedostávají všichni kteří mají o studium zájem a zůstávají doma, v horších případech se ocitají Domovech sociálních služeb (dříve Ústavy sociální péče).

3. PRACOVNÍ UPLATNĚNÍ OSOB S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM NA TRHU PRÁCE

3.1. Práce

Práci lze zjednodušeně definovat jako fyzickou nebo duševní činnost zaměřenou na zajištění obživy a uspokojení dalších potřeb jedince.

Tato činnost vede k určitému cíli a k vytváření hodnot, které mají význam nejen pro jedince, ale i pro společnost.

*„Práce je řazena k základním potřebám jedince a tato potřeba musí být saturována jinak může vést k frustraci jedince. Práce je charakteristickým atributem dospělosti a samostatnosti každého člověka, bez ohledu na to, jestli se jedná o člověka zdravého nebo zdravotně postiženého.“*³²

V neposlední řadě je možnost pracovat garantována státem, a to v nejvýznamnějším dokumentu právního řádu České republiky – Ústavě ČR. Listina základních práv a svobod uvádí, „Každý má právo na svobodnou volbu povolání a přípravu k němu, jakož i právo podnikat a provozovat jinou hospodářskou činnost.“³³

Význam práce pro člověka lze shrnout v následujících bodech:

- Poskytuje ekonomickou nezávislost a vyšší životní standard
- Pozitivně ovlivňuje sebeurčení člověka a jeho seberealizaci
- Status „být zaměstnaným“ u člověka s postižením pozitivně ovlivňuje postoje společnosti ke zdravotně postiženým
- Pracovní místo v integrovaném prostředí je prostředkem pro vytváření a rozvíjení sociálních interakcí pracovníka s postiženým a jeho okolí

---

³² Pipeková, 2006.

³³ § 2/1993.

- Práce je jeden ze způsobů, kterým většina lidí pokračuje v učení a rozvíjení dovedností, kompetencí a intelektových schopností
- Placená práce přispívá k vysvobození z dlouhodobé závislosti na podpůrných službách a péči okolí.³⁴

3.2. Práce a osoby s mentálním postižením

Ačkoli je možnost pracovat základním lidským právem pro všechny občany, šanci nalézt vhodné pracovní uplatnění nemají všichni lidé stejnou. Ve společnosti tradičně dochází k oddělování lidí „práce schopných“ od lidí, kteří jsou „práce neschopní“ a kterým je přiznáván důchod. Pokud však věnujeme pozornost spíše možnostem určitého člověka a nikoliv jen jeho omezením, je evidentní, že lidé s postižením se mohou podílet na řadě prací.³⁵

Lidé s mentálním postižením, od těch lehce mentálně retardovaných až po těžce retardované, byli dlouhou dobu považováni za neschopné pracovat. Byla vžita představa, že osoby s mentálním postižením ani pracovat nechtějí, dnes je však paradigma této problematiky opačná a ukazuje se, že mentální postižení jsou schopni při nastavení vhodných podmínek odvádět kvalitní výkony na pracovišti a jsou schopni osvojovat si nové poznatky.

Nastavit mentálně postiženým takové podmínky, aby byli schopni pohybovat na trhu práce, neznamená jen dát jim možnost vydělávat peníze, ale na prvním místě přiznat jejich postavení

---

³⁴ Šiška, 1999.

³⁵ Johnová a kol., 1999.

v rámci společnosti. Dospělí jedinci, intaktní i mentálně postižení, potřebují uspokojení z toho že jsou sociálně prospěšní.

Vágnerová uvádí, že profesní role může uspokojovat tyto psychické potřeby:

- potřeba změny, nových zkušeností a rozvoje nových kompetencí,
- potřeba sociálního kontaktu,
- potřeba seberealizace,
- potřeba samostatnosti a nezávislosti,
- potřeba otevřené budoucnosti.³⁶

V České republice existují vedle otevřeného trhu práce několik variant, jak člověku s mentálním postižením práci nabídnout či zprostředkovat. Těmito specifickými formami jsou chráněná pracoviště či samotná chráněná pracovní místa. Základním cílem je prostřednictvím zácviku připravit osoby i s těžším postižením k vykonávání některých méně náročných profesí. Zpravidla se jedná o profese, které trvale trpí nedostatkem pracovníků, neboť pro jednotvárnost a malou podnětnost vykonávaných činností nejsou příliš vyhledávány (např. pomocník v kuchyni, pomocný zdravotní pracovník, pracovník v zahradnictví apod.).³⁷

Další možností je podporované zaměstnávání.

---

³⁶ Vágnerová, 2000.

³⁷ Pipeková, 2006.

3.2.1. Chráněné dílny

Chráněné dílny jsou podle definice Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV) specifická pracoviště pro občany, kteří mají ztíženou možnost, případně se vůbec nemohou uplatnit na trhu práce. Poskytují jim pracovní a společenské uplatnění formou pracovní činnosti. Tito lidé mohou získat v chráněné dílně stabilní zaměstnání odpovídající jejich schopnostem a zdravotnímu stavu a vytvářet tak hodnoty, stejně jako většina lidí běžné populace.

Zákon o zaměstnanosti č.435/2004 definuje chráněnou dílnu jako pracoviště zaměstnavatele, které je vymezeno na základě dohody s úřadem práce a je přizpůsobeno pro zaměstnání osob se zdravotním postižením, kde je v průměrném ročním přepočteném počtu zaměstnáno 60% těchto zaměstnanců. Chráněná pracovní dílna musí být v provozu po dobu nejméně 2 let ode dne sjednaného v dohodě. Na vytvoření chráněné pracovní dílny poskytuje úřad práce zaměstnavateli příspěvek.

Příspěvek na vytvoření chráněné pracovní dílny může maximálně činit osminásobek průměrné mzdy v národním hospodářství za první až třetí čtvrtletí předchozího kalendářního roku na každé pracovní místo v chráněné pracovní dílně vytvořené pro osobu se zdravotním postižením a dvanáctinásobek této mzdy pro osobu s těžším zdravotním postižením.³⁸

Od chráněných dílen není možné očekávat konkurenceschopnost na otevřeném trhu práce. Smyslem chráněných dílen není maximální zisk, ale poskytování pracovního uplatnění osobám se zdravotním postižením. Posláním chráněných dílen je příprava na vstup na nechráněný trh práce. Cílem chráněných dílen by mělo být maximální možná eliminace znevýhodnění způsobeného mentálním postižením,

---

³⁸ § 76, odst.1,2 zákon č. 435/2004 Sb.

nácvik pracovních a sociálních dovedností a vytváření nových sociálních kontaktů. Chráněné dílny jsou primárně určeny pro nácvik pracovních dovedností, spolupráci s ostatními klienty – pracovníky a v neposlední řadě nácvik pracovního režimu. Snahou je rozvinout u klientů samostatné jednání a zodpovědnost při práci.

Typickým prvkem těchto pracovišť je individuální přístup. V chráněných dílnách klienti s mentálním postižením pracují pod vedením pracovních terapeutů podle individuálních plánů. Pro každého klienta se hledá takové uplatnění a taková činnost, která bude nejvhodnější na základě jeho schopností, dovedností a vědomostí. Výkon, který je po klientech v dílně požadován, je individuálně přizpůsoben možnostem klienta tak, aby ho motivoval k zvyšování výkonu a podpořil pocit dobře odvedené práce.

Chráněné dílny mají různý výrobní program (košíkářské dílny, šicí dílny, dřevěné výrobky atd.). Za plynulý chod výrobního programu, za rehabilitaci klientů a za finanční hospodaření dílny v rámci daných předpisů zodpovídá vedoucí terapeut příslušné dílny.³⁹

3.2.2. Podporované zaměstnávání

Model podporovaného zaměstnávání vznikl v 70. letech ve Spojených státech amerických. Dosud používané strategie zaměstnanosti lidí s mentálním postižením se ukázaly jako neúčinné a tato iniciativa byla reakcí na měnící se paradigma zaměstnávání osob se zdravotním znevýhodněním. Opatření, které byly v legislativě USA zakotveny v roce 1984, měly klienty dovést na

---

³⁹ Pipeková, 2006.

„prodávat“ své služby úřadům práce ve formě pracovní rehabilitace, ale není upraven legislativně. V Olomouci vznikla Agentura podporovaného zaměstnávání v roce 2001 v rámci SPOLU Olomouc.

Podporované zaměstnávání pomáhá lidem se znevýhodněním nalézt a udržet si placené zaměstnání v běžném prostředí, na otevřeném trhu práce. Jejich schopnosti získat a zachovat si zaměstnání jsou přitom z různých důvodů omezeny do té míry, že potřebují individuální, dlouhodobou podporu poskytovanou před i po nástupu do práce. Smyslem podporovaného zaměstnávání je vyrovnávání příležitostí pro pracovní uplatnění lidí se ztíženým přístupem na otevřený trh práce v důsledku zdravotního postižení. Cílem je získání a zachování si vhodného zaměstnání a zvýšení míry samostatnosti uživatelů podporovaného zaměstnávání.⁴¹

Definice podporovaného zaměstnávání se liší, ale v zásadě lze definovat PZ takto:

- Zaměstnávání placené, konkurenceschopné a smysluplné
- Práce je většinou nekvalifikovaná – pomocná
- Člověk s postižením pracuje na běžném pracovišti je v kontaktu se spolupracovníky bez postižení
- Pracovník s postižením i zaměstnavatel je dlouhodobě podporován zprostředkovatelskou agenturou.⁴²

Na rozdíl od klasického modelu „nejprve vyškolit, poté zaměstnat“ postupuje model PZ rozdílně. Konkrétnímu uživateli PZ je nalezeno konkrétní pracovní místo a školen je přímo na místě, v těch oblastech, které po něm zaměstnavatel požaduje.

Zprostředkovatelé tohoto zaměstnání v podobě Agentur podporovaného zaměstnávání poskytují komplexní servis uživateli s postižením a jeho zaměstnavateli. Poté, kdy je pro člověka s postižením nalezena vhodná práce, agentura přidělí uživateli

---

⁴¹ Krejčířová, 2005.

⁴² Šiška, 2005.

asistenta, který se stará o koordinovaný přístup zaměstnavatele a dohlíží, zda je uživatel dostatečně proškolen a vykonává správně svou práci. Agentura zajišťuje úpravu pracovního místa a nastavení takových podmínek, za kterých může klient nejkvalitněji odvádět danou práci. Agentura podporovaného zaměstnávání v neposlední řadě poskytuje zaměstnavateli poradenství v oblasti jednání s úřady, administrativou v souvislosti s přijetím uživatele na pracovišti, s přijetím uživatele do pracovního kolektivu a motivaci zaměstnavatele i ostatních zaměstnanců.

Model podporovaného zaměstnávání usiluje o plnohodnotnou integraci člověka s mentálním postižením na trhu práce, která zahrnuje pracovní i společenské začlenění. Model PZ je časově omezená služba, která obvykle trvá 3 měsíce – 3 roky. Služba je ukončována v případě, že pozice uživatele na pracovišti je stabilizována a uživatel uzavřel pracovní smlouvu přímo se zaměstnavatelem.

V České republice, jak je uvedeno výše, je nejstarší a největší agenturou Rytmus o.s. V současnosti působí v ČR přibližně 30 agentur, kdy většina vznikla v letech 2002-2003, což se váže k dotačním programům EU. Tato služba je financována právě ze strukturálních fondů EU, dále na základě grantů poskytovaných občanským sdružením a výjimečně z peněz úřadů práce.

V současné době existuje Česká unie pro podporované zaměstnávání, která je členem Evropské unie pro podporované zaměstnávání (EUSE) a zabývá se otázkami a strategiemi dalšího vývoje podporovaného zaměstnávání.⁴³

---

⁴³ Krejčířová a kol., 2005.

MARGINÁLIE III.

Měl jsem možnost spolupracovat se SPOLU Olomouc - Agenturou podporovaného zaměstnávání, kde jsem působil jako pracovní asistent mentálně postiženého klienta, čerstvého absolventa Praktické školy dvouleté. Klient – Mirek byl zařazen do programu Tranzit, určeného právě pro absolventy těchto škol. Smyslem tohoto programu je usnadnit klientům nalezení práce ihned po absolvování školy.

Mirek byl zaměstnán v obchodním domě, kde bylo náplní jeho práce doplňování a skládání zboží.

V této pasáži přikládám krátké zprávy, kterými jsem zachycoval vývoj jeho působení na pracovišti:

1. 2.4.2007

Občas bylo potřeba nasměrovat Mirka k další činnosti. Byl nesmírně aktivní a zboží by doplňoval "hlava nehlava". Musel jsem mu vždy připomenout, že našim úkolem bylo přerovnat např. čaje a další úkol nám musí přidělit příslušný zaměstnanec. Občas bylo potřeba pomoci se sundáním těžších balíků a orientaci v drobném zboží (např. ve velice podobných obalech koření se orientoval hůře). Zákazníci OD se občas ptají kde najdou konkrétní zboží. Mirek se na tyto situace těší a vždy s radostí odpoví. Je proto nesmírně všímavý, kde jaké zboží je, aby mohl zákazníkovi podat vyčerpávající informaci. Bez problému komunikuje se zaměstnanci OD, kteří se ho ptají jak se mu v práci líbí apod.

2. 11.4.2007

Mirek se několikrát zmínil o tom, že pokud se bude dostatečně snažit a bude se líbit, OD ho zaměstná napořád. Tyto naděje se snažím korigovat a neslibovat neslibitelné.

3. 7.5.2007

Snažil jsem se přimět Mirka k samostatnému rozhodování o dalším postupu práce, tím, že jsem se "náhodou" vzdálil v okamžiku, kdy dokončil danou práci a měl rozhodnout, které zboží je třeba doplnit, které chybí. Zvládl to i sám, i když s váháním a po mém příchodu se ujišťoval, jestli to dělá dobře. Pochválil jsem ho za samostatnost a myslím že mu v tomto ohledu narostlo sebevědomí a příště bude zase o krok dál.

4. 18.6.2007

Mirek mě bere jako oporu na kterou se obrátí, když se ocitne v ne úplně jasné situaci. Snažím se toto eliminovat a nechávat ho pracovat samostatně. Řeknu mu, kde mě najde (v šatně), za jakých okolností se má na mě obrátit a za jak dlouho asi přijdu. Snažím se mu svou nepřítomnost předložit jako výzvu(..a myslíš že bys to zvládl i kdybych tu nebyl?). Když se vrátím, práce je vždy v pořádku odvedená a dokáže po ukončení jedné činnosti zahájit jinou, která je mu přidělena pracovníkem OD.

Snažím se, aby Mirek nejenom zvládl zadaný úkol, ale aby tempo práce bylo odpovídající náročnosti daného úkolu.

Motivace není nutná. I když mi připadá, že ke konci pracovní doby je už Mirek unavený a nechce se mu do nových činností. Časté jsou otázky: "Kolik je Hodin?, Stihneme to ještě vůbec?"

5. 25.6.2007

Poslední pracovní den byl mimo jiné zvláštní tím, že Mirek se měl dostavit následující středu k panu řediteli, kde se měl dozvědět, zda bude od září zaměstnán. Představa, že bude zaměstnán ho velice bavila a pořád mě zahrnoval dotazy typu, zda na to má, jestli to zvládne, kolik bude dostávat peněz apod. Mirka velice potěšil přístup některých zaměstnanců, kteří se s ním na konci pracovní doby loučili a říkali mu, že je šikovný a třeba se budou od září vídat pravidelně. Podle slov ředitele tomu tak je a Mirek bude od září skutečně na částečný úvazek zaměstnán.

Jak patrně, prošla pracovní asistence vývojem, kdy Mirek pracoval s výraznou dopomocí, až do chvíle, kdy už nepotřeboval mou pomoc a sám se orientoval na pracovišti.

Jak uvádím ve zprávě z 25.6.2007, Mirek byl skutečně zaměstnán na částečný úvazek, konkrétně na 10 hodin týdně (dva dny po pěti hodinách).

4. LEGISLATIVA V OBLASTI ZAMĚSTNÁVÁNÍ OSOB S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

Zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb. Zařazuje osoby se zdravotním postižením do tří skupin:

- Osoby uznané plně invalidními (lidé s těžším zdravotním postižením)

Občan je uznán plně invalidním, jestliže z důvodu dlouhodobého nepříznivého stavu buď poklesla jeho schopnost soustavné výdělečné činnosti nejméně o 66% a nebo je schopen z důvodu svého zdravotního postižení soustavné výdělečné činnosti jen za zcela mimořádných okolností.

- Osoby uznané částečně invalidními

Občan je uznán částečně invalidním, jestliže jeho schopnost soustavné výdělečné činnosti z důvodu dlouhodobého nepříznivého zdravotního stavu poklesla nejméně o 33% a

jeho dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav mu ztěžuje obecné životní podmínky.⁴⁴

- Osoby zdravotně znevýhodněné

Za zdravotně znevýhodněnou osobu je považována fyzická osoba s takovou funkční poruchou zdravotního stavu, při níž má zachovánu schopnost vykonávat soustavné zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost, ale její možnosti být nebo zůstat pracovním začleněna, vykonávat dosavadní povolání nebo využít dosavadní kvalifikace jsou podstatně omezeny z důvodu jejího dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu.⁴⁵

Úřad práce poskytuje příspěvky na zřízení chráněných pracovních míst a chráněných dílen. Výše poplatku je uvedena výše a detailní postup při zřizování takového pracoviště, jeho provoz další možnou podporu uvádí zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb.

Přestože první agentura podporovaného zaměstnávání vznikla již v roce 1995 až v roce 2004 byl vládou schválený dokument *Národní plán vyrovnávání příležitostí pro občany se zdravotním postižením*, který stanovil Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR povinnost předložit legislativní zakotvení služby podporované zaměstnávání. Toto legislativní zakotvení PZ měl přinést zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb., který vešel v platnost 1.10.2004 a jehož výsledná podoba v oblasti PZ je jakýmsi kompromisem mezi názory MPSV a zástupců České unie pro podporované zaměstnávání. Zákon umožňuje spolupráci úřadů práce s dalšími subjekty ovlivňující trh práce, jako jsou např. neziskové organizace poskytovat PZ jako jednu z forem tzv. **pracovní rehabilitace**.

---

⁴⁴ Zákona 155/1995 Sb.

⁴⁵ § 67, odst.3 zákona č. 435/2004 Sb.

Pracovní rehabilitaci zákon definuje takto: „Pracovní rehabilitace je souvislá činnost zaměřená na získání a udržení vhodného zaměstnání osoby se zdravotním postižením, kterou na základě její žádosti zabezpečují úřady práce a hradí náklady s ní spojené.“ Zahrnuje zejména poradenskou činnost zaměřenou na volbu povolání, volbu zaměstnání nebo jiné výtěžné činnosti, teoretickou a praktickou přípravu pro zaměstnání nebo jinou výtěžnou činnost, zprostředkování, udržení a změnu zaměstnání, změnu povolání a vytváření vhodných podmínek pro výkon zaměstnání nebo jiné výtěžné činnosti.⁴⁶

Pro poskytovatele PZ je nejdůležitější § 69 Pracovní rehabilitace. Tento paragraf jednak definuje „pracovní rehabilitaci“ a jednak stanovuje, že zajištěním pracovní rehabilitace mohou úřady práce pověřit jiné organizace s tím, že jim uhradí náklady. Agentura podporovaného zaměstnávání tak může uzavřít s úřadem práce dohodu o zabezpečení pracovní rehabilitace a na jejím základě poskytovat své služby evidovaným uchazečům o zaměstnání.

Zákon o zaměstnanosti ukládá zaměstnavatelům zaměstnávajícím více než 25 zaměstnanců povinnost zaměstnávat osoby se zdravotním postižením ve výši povinného podílu, který činí 4%. Tuto povinnost uskutečňují samotným zaměstnáváním osob se zdravotním postižením, odebíráním služeb nebo výrobků od zaměstnavatelů zaměstnávajících více než 50% zaměstnanců se zdravotním postižením, zadáváním zakázek těmto zaměstnavatelům odebíráním zboží od chráněných dílen, odvodem do státního rozpočtu nebo vzájemnou kombinací těchto způsobů.⁴⁷

Právě možnost náhradního plnění, způsobila, že zaměstnavatelé spíše využívají právě tuto možnost, protože se jeví pro mnoho zaměstnavatelů jako schůdnější řešení splnění této povinnosti. Dalším

---

⁴⁶ § 69 odst. 2 zákona č. 435/2004 Sb.

⁴⁷ § 81 zákona č. 435/2004 Sb.

negativním faktorem současného legislativního uspořádání je existence měkké sociální sítě. V kombinaci s poměrně nízkými mzdami za nekvalifikovanou práci, kterou osoby se zdravotním postižením vykonávají, to způsobuje fakt, motivace samotných lidí se zdravotním postižením je poměrně nízká a jejich nezaměstnanost vysoká. Z údajů Integrovaného portálu Ministerstva práce a sociálních věcí vyplývá, že z celkově nezaměstnaných 364 544 lidí v lednu 2008, tvoří osoby se zdravotním postižením 18%. Na druhou stranu je nutné říct, že od roku 2004 nezaměstnanost osob se zdravotním postižením klesá.

Není ovšem jasné, zda má tento pokles na svědomí legislativní opatření nebo je to trend spojený s celkovým poklesem nezaměstnanosti v celé České republice.

4.1. Mezinárodně-právní standardy

Je nutné si uvědomit, že legislativní zakotvení ochrany osob s mentálním či jiným postižením je institut poměrně nový, a to jak vnitrostátní, tak mezinárodní úrovni. Uvádím zde několik mezinárodně-právních dokumentů, závazných i nezávazných, které takovouto ochranu upravují. Vybírám právě ty, které svou povahou mají blízko k problematice zaměstnávání osob s mentálním postižením.

- Deklarace práv mentálně postižených

Rezoluce Valného shromáždění OSN č. A/8429 ze dne 20. prosince 1971

Deklarace byla přijata OSN v roce 1971 a stala se základem pro modernizaci přístupu k lidem s mentálním postižením. Obsahuje 7 článků, které deklarují, že osoby s mentálním

postižením mají mít v maximální možné míře stejná práva jako intaktní populace. Mají mít právo na stejnou lékařskou péči, výchovu, vzdělání a přípravu, která jim umožní maximálně rozvinout své schopnosti a kapacitu. Mají právo vykonávat produktivní práci nebo jakékoliv jiné smysluplné zaměstnání v maximální míře svých možností.

- Světový akční program týkající se postižených

Rezoluce Valného shromáždění OSN 37/52 ze dne 3.prosince 1982

V 80-tých letech přijala Organizace spojených národů sérii rezolucí týkajících se práv postižených, které vyvrcholili v Světovém akčním programu o postižených. Světový program obsahuje první ustanovení svého druhu ohledně vyrovnávání příležitostí pro osoby s postižením v rámci OSN. Stanoví, že "všeobecný společenský systém, jako jsou fyzické a kulturní prostředí, bydlení, doprava, sociální a zdravotní služby, vzdělávací a pracovní příležitosti, kulturní a sociální život, včetně sportovních a rekreačních aktivit, mají být přístupné pro všechny". Světový program představoval impuls pro Dekádu OSN věnovanou postiženým osobám, léta 1983-1993.⁴⁸

- Standardní pravidla o zrovnoprávnění osob s postižením

Rezoluce Valného shromáždění OSN č. 48/96 ze dne 20.prosince 1993

Přijaty Valným shromážděním OSN v roce 1993 na základě doporučení Světové konference o lidských právech, ve své době představovali revoluční mezinárodní instrument ochrany, protože stanovili právo občanské spoluúčasti osob s postižením jako mezinárodně uznané lidské právo. Podporují názor, že osoby s postižením mají stejná práva jako ostatní

---

⁴⁸ Diskriminace.cz

lidé a opouštějí přístup sociální dobročinnosti. S ohledem na tento lidsko-právní přístup musí vlády zajistit, že "organizace postižených osob se podílejí na rozvoji vnitrostátní legislativy týkající se práv postižených osob a také na průběžném hodnocení této legislativy."⁴⁹

- Směrnice Rady č. 75/2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení, zaměstnání a povolání, stanoví obecný rámec pro boj s diskriminací na základě náboženského vyznání či víry, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace *ze dne 27. listopadu 2000*

Tato směrnice stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání. V tomto dokumentu je rovněž uvedeno, že zaměstnavatel musí nastavit takové podmínky, které by umožňovaly zaměstnávat osoby se zdravotním postižením, musí přijmout takové podmínky, které umožní výkon či postup v zaměstnání a odborné praxi, pokud takováto opatření pro zaměstnavatele neznamenaají neúměrné břemeno.

- Evropský akční plán rovných příležitostí pro osoby se zdravotním postižením *COM(2003) 650 ze dne 30. října 2003*
Tento dokument explicitně upravuje postup orgánů EU při provádění politiky zaměřené na intenzivnější začlenění osob se zdravotním postižením do ekonomiky a do společnosti obecně v rámci rozšířené Evropy.

---

⁴⁹ Diskriminace.cz

- Usnesení Rady ze dne 15. července 2003 o podpoře zaměstnanosti a sociální integrace zdravotně postižených osob *2003/C 175/01*

Rada v tomto dokumentu vyzývá státy, aby přijaly takové strategie aktivní politiky zaměstnanosti, za spolupráce s organizacemi zastupujícími zdravotně postižené občany na národní i evropské úrovni, na jejichž základě odstraní všechny diskriminační nerovnosti, které povedou k zapojení zdravotně postižených na trh práce.

MARGINÁLIE IV.

Ač se uvádí, že nezaměstnanost v České republice klesá, politika nezaměstnanosti mentálně postižených není příliš na pořadu dne. Agentury podporovaného zaměstnání, nejčastěji v podobě občanských sdružení, získávají velmi obtížně prostředky na svůj provoz a financování jednotlivých programů. APZ SPOLU Olomouc je v současné chvíli bez prostředků, protože finance, které dostává od státu či samosprávy jsou dostačující pouze na udržování agentury jako takové, ale ne už jednotlivých programů. Peníze, které poskytuje Evropská unie ze svých fondů, jsou vždy časově ohraničeny a vzniká mezi nimi proluka. V této proluce tyto sdružení prakticky přerušují veškerý svůj provoz a jsou nuceny propustit své zaměstnance. Stát, popřípadě kraje by měli v této chvíli plnit roli garanta a převzít záštitu nad podporou zaměstnanosti mentálně postižených.

ZÁVĚR

V úvodu této práce se zmiňuji o projektu zřízení chráněného pracoviště v Novém Jičíně a problému s financováním, na kterém tento projekt ztroskotal.

Tento příklad ukazuje, že máme sice zaměstnávání osob s postižením legislativně zakotveno, ale systém zdaleka není nastaven tak aby mohl spolehlivě fungovat. Právě veřejné prostředky by měly být tím spouštěcím mechanismem, který zaměstnávání lidí s postižením nastartuje. Je třeba si uvědomit, že mentálně postižení nejsou konkurenceschopní na otevřeném trhu práce a právě stát by měl zavádět takové nástroje aktivní politiky zaměstnanosti, aby měli lidé s mentálním postižením možnost najít zaměstnání, které bude na prvním místě odpovídat jejich schopnostem, dovednostem a vědomostem. Důležitým aspektem rovněž je, aby práce člověka bavila a rozvíjela jeho schopnosti, vědomosti a dovednosti v mezích jeho postižení.

Je zřejmé, že v České republice systém, navzdory ne příliš podařené legislativě, funguje, a to zejména díky občanským sdružením a neziskovým organizacím, které se snaží šířit osvětu této problematiky.

Ideálním řešením zefektivnění zaměstnávání osob s mentálním postižením by bylo jeho výraznější propojení s profesní přípravou. Agentury podporované zaměstnávání a chráněné dílny by měly úzce spolupracovat s praktickými školami, odbornými učilišti a základními školami speciálními či speciálně pedagogickými centry . Tyto školy by měly osobám s mentálním postižením, kterým to dovolí jejich postižení a mají zájem, hledat po ukončení školní docházky takové uplatnění, které bude splňovat všechny podmínky, které uvádím výše. Proč by toto měly dělat právě školy a ne úřady práce?Z mého pohledu by byl úřad práce pouze zbytečným prostředníkem. Právě konkrétní učitel ví, co konkrétní žák s mentálním postižením zvládne, co ho baví

a v čem bude užitečný. Toto se úředníci z úřadů práce nemohou spolehlivě dozvědět ani z nejlépe napsaného hodnocení. Nejideálnějším řešením by samozřejmě bylo, kdyby vznikla síť chráněných pracovišť a agentur podporovaného zaměstnávání, které by byly zastoupeny v každém „mikroregionu“ a postihly by tak žadatele o práci z řad osob s mentálním postižením takřka stoprocentně.

Na základě zájmu o tuto problematiku jsem si uvědomil, že zaměstnanec s mentálním postižením je prakticky zaměstnanec jako každý jiný. S povděkem přijímá práci nenáročnou, atraktivní a příjemnou, opačně reaguje na práci těžkou, vysilující a nezajímavou. Není možné osoby s mentálním postižením do práce nutit, direktivně jim přikazovat, co mají dělat, jak to mají dělat a proč to mají dělat. Osoby s mentálním postižením jsou svobodně myslící lidé, kteří mají možnost si vybrat jak budou žít svůj život, i když mají v mnohém rozhodování omezené možnosti. Podle mého názoru bychom měli my, intaktní společnost, nastavit osobám s mentální postižením takové možnosti odpovídající jejich postižením, aby měli pocit, že jsou pro společnost užiteční a zároveň je naplňuje a obohacuje to, co dělají ve svém profesním životě.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ČERNÁ, M.,KVAPILÍK, J. *Zdravý způsob života mentálně postižených*. Praha: Avicenum, 1990. ISBN 80-201-0019-9.
- CHRZ, R. a kol. autorů. *Lékařské repetitorium*. Praha: Avicenum, 1981.
- JOHNOVÁ, M., STUPKOVÁ, V., TRAMPOTOVÁ, M., VITÁKOVÁ, P. *Podporované zaměstnávání*. Praha: APZ RYTMUS, 1999.
- KREJČÍŘOVÁ, O. *Problematika zaměstnávání občanů se zdravotním postižením*. Praha: Rytmus, 2005. ISBN 80-903598-1-7.
- LANGER, S. *Mentální retardace*. Hradec Králové: Kotva, 1995. ISBN 80-900254-6-3.
- MACHOVÁ, J. *Biologie člověka pro speciální pedagogii*. Praha: Karolinum, 1985. ISBN 80-04-23795-9.
- MATULAY, Karol a kol. *Mentálna retardácia*. Martin: Osveta, 1986. ISBN Neuvedeno.
- MÜLLER, Oldřich. *Psychopedie – Andragogika*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. ISBN 80-244-1204-7.
- MYSLIVEČEK, Zdeněk. *Speciální psychiatrie*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1959. ISBN Neuvedeno.
- PIPEKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno: Paido, 2006 ISBN 80-731-5120-0.
- PIPEKOVÁ, Jarmila. *Osoby s mentálním postižením ve světle současných edukativních trendů*. Brno: MSD: Brno, 2006. ISBN 80-86633-40-3
- Podporované zaměstnávání*. Merklín: Agentura podporovaného zaměstnávání Střediska Radost diakonie ČCE v Merklíně, 2007.
- RENOTIÉROVÁ, Marie, LUDÍKOVÁ Libuše. *Speciální pedagogika*. Olomouc: UP Olomouc, 2005. ISBN 80-244-1073-7.
- RUBINŠTEJNOVÁ, S. J. *Psychologie mentálně zaoostalého žáka*. Praha: SPN, 1986. ISBN Neuvedeno.

- ŠIŠKA, Jan. *Mimořádná dospělost* : edukace člověka s mentálním postižením v období dospělosti. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0992-4.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000.
- VALENTA, Milan, MÜLLER, Oldřich. *Psychopedie* : teoretické základy a metodika. Praha: Parta, 2003. ISBN 80-732-0039-2.
- VÍTKOVÁ, M. a kol. *Integrativní speciální pedagogika*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-51-6.
- ZVOLSKÝ, P. a kol. *Speciální psychiatrie*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-203-6.

Zákony:

Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění.

Internetové zdroje:

Vývoj nezaměstnanosti od roku 2004 [online]. Integrovaný portál MPSV [citováno 26. ledna 2008] Dostupné na <<http://portal.mpsv.cz>>.

Mezinárodně-právní standardy [online]. Poradna pro občanství, občanská a lidská práva [citováno 26. ledna 2007]. Dostupné na <<http://www.diskriminace.cz/do-postizeni/standardy.phtml>>.